

optimistisch berekend had wat de Duitse mijnen hiervoor konden afstaan. Men waagde het niet Goering teleur te stellen – er moest dus aanvulling komen. Die aanvulling betrok men ook uit Nederland. De gehele zomer door moest, ondanks heftige protesten van Seyss-Inquart, ca. een kwart van de Zuidlimburgse productie naar Duitsland geëxporteerd worden. In de herfst zat men hier te lande vast: de reserves waren tot zulk een laag peil gedaald dat het, met de winter voor de boeg, niet mogelijk was, de gehele industrie van steenkool en energie te voorzien. In verschillende bedrijfstakken kregen grote aantallen bedrijven van de ene dag op de andere bericht dat men met ingang van een nabije datum geen steenkool meer zou ontvangen en evenmin energie. Deze maatregel trof vooral de textielindustrie, de metaal- en ijzergieterijen, de metaal- en ijzerverwerkende industrieën, de industrieën voor papier, karton, bouwmaterialen, aardewerk, chemische producten, verbandmiddelen, verf, inkt, zout en zeep, voorts de lederindustrie en tenslotte de rubberindustrie die men van Duitse kant graag in moeilijkheden bracht omdat de grote rubberverwerkende ondernemingen, gelijk eerder vermeld, toen nog de *Verflechtung* afgewezen hadden. Voor bedrijven die uitsluitend of hoofdzakelijk voor de *Wehrmacht* werkten of andere Duitse orders in bewerking hadden, werd bij dat alles een uitzondering gemaakt.

Het afbreken van de steenkool- en energievoorziening bracht op de genoemde sectoren een grote schok teweeg. Op allerlei manieren trachtte men zich te redden. Men behoefde zijn bedrijf niet te sluiten en evenmin zijn arbeiders te ontslaan – welnu, een groot aantal fabrikanten hield het bedrijf in stand door met reparatiewerkzaamheden en het vervaardigen van surrogaat-producten die geen of weinig brandstof of energie vergden, althans de meeste arbeiders aan het werk te houden. Elders behield men zich met andere brandstof dan steenkool. In de textielindustrie werden 'kapitalen verbruikt in het stoken van bruinkool, turf en stobben, zelfs van takkenbossen en stro.'¹ Enkele Groninger strokartonfabrieken werden twee weken lang met turf gestookt – men overwoog per jaar 600 000 kubieke meter turf te stoken, maar zette dat plan niet door; het zou ook voorlopig geen soelaas geboden hebben want die turf zou eerst nog moeten drogen.² In sommige bedrijfstakken was de geest zo collegiaal dat men de Duitse orders en de daarmee corresponderende hoeveelheden steenkool en energie over alle bedrijven verdeelde; dan behoefde dus geen enkel bedrijf gesloten te worden.

¹ C. N. F. Swarttouw: *De textielvoorziening. . . 1940-1945*, p. 334. ² Wij vermelden in dit verband dat in '40 met steun van Hirschfelds departement een kleine fabriek opgericht werd die de turf machinaal tot turfbricketten wilde samenpersen. Dit proefbedrijf mislukte.